

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศไทยในกรอบการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมาสามทศวรรษนโยบายของรัฐบาลมุ่งส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอัตราสูง การขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นการลงทุนด้านอุตสาหกรรม ซึ่งต้องพึ่งพาเทคโนโลยีนำเข้าและสินค้าประเภททุนจากต่างประเทศและเปิดโอกาสให้ภาคอุตสาหกรรมใช้ทรัพยากรของชาติอย่างฟุ่มเฟือยไร้การควบคุมภาครัฐบริหารแบบสั่งการและแยกส่วนการรับผิดชอบ การประสานงานเป็นไปอย่างเชื่องช้าผ่านหลายขั้นตอน ผลที่เกิดขึ้นแม้ว่าจะทำให้สัดส่วนความยากจนของประชากรลดลง และฐานะทางการเงินการคลังของประเทศมีความมั่นคง แต่เมื่อพิจารณาความแตกต่างทางรายได้ของคนในประเทศแล้วกลับพบว่า คนรวยยิ่งรวยมากขึ้น คนจนกลับมีอัตราการรายได้ถดถอย กล่าวคือ เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม รวมไปถึง เกิดปัญหาขึ้นมากมาย อาทิ สังคมมีความสับสนผู้คนถูกรอบงำโดยลัทธิบริโภคนิยม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมคุณภาพชีวิตถดถอยและการวางแผนจากภาครัฐไม่สามารถเข้าถึงปัญหาชุมชน

ภายหลังจากไทยได้เข้าร่วมทางการค้าระหว่างประเทศในพ.ศ. 2398 ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสินค้า จากการผลิตเฉพาะอย่าง เป็นการนำเข้าสินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อบริโภคของชนชั้นนำปรับเปลี่ยนมาผลิตสินค้าเพื่อการบริโภคของคนทั่วไป หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงประเทศไทยเข้าร่วมกระบวนการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ ได้แก่ ระบบความต้องการของอาณานิคมของชาติตะวันตกในเอเชียทำให้การค้าภายในและทุนการค้าขยายตัวและการเข้ามาของเศรษฐกิจเงินตรา (Money Economy) สู่การพัฒนาทุนนิยมในไทยระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ถึง 2 (พ.ศ. 2475-2488) ดังที่พรณี บัวเล็ก เขียนไว้ในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยบริษัทการค้าและโรงงานอุตสาหกรรมญี่ปุ่นเข้ามาเปิดกิจการ ผลักคั้นให้รัฐไทยดำเนินเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยรัฐ (พรณี บัวเล็ก , 2546)

ในระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นในปีพ.ศ. 2519 ฉัตรทิพย์ นาถสุภาได้เผยแพร่ผลงานร่วมกับสุธี ประศาสน์เศรษฐ ในเรื่อง “The Political Economy of Siam, 1851-1910” ต้องการสื่อให้รู้ภาพทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ซึ่งเปลี่ยนการผลิตในภาคการยังชีพไปสู่ระบบเศรษฐกิจศักดินา โดยภาครัฐที่เก็บส่วยจากค่าเช่าเศรษฐกิจ ขณะที่ของกลุ่มประเทศมหาอำนาจเข้ามาควบคุมซัพพลายเออร์และแรงงานในประเทศคือพัฒนาส่งผลต่อการล่มสลายในชนบทไทยเพราะชาวนาได้ละทิ้งถิ่นเข้าสู่ระบบแรงงานในภาคอุตสาหกรรม เพราะการสูญเสียปัจจัยการผลิต (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2542)

ในปัจจุบันโลกาภิวัตน์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบริษัทข้ามชาติ TNC (Tran - National Cooperation) เป็นการผลิตขนาดใหญ่ลักษณะไร้พรมแดน โดยใช้วิธีการผลิตแบบรับช่วงกันเป็นลูกโซ่ บทบาทสำคัญของ SMEs ผลิตโดยวิธี Supply Chain ภายใต้บริษัทแม่เป็นผู้ประชาสัมพันธ์และจดลิขสิทธิ์สินค้า (Intellectual Property) เพราะฉะนั้นโซ่การผลิตจึงเกิดจากการผลักดันและประชาสัมพันธ์ให้เกิดการนิคมบริโกลเป็นหลักการครอบงำโดยอาศัยอำนาจ การผูกขาด เกิดความไม่เสมอภาคทางโอกาสโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยภาครัฐสนับสนุนค้ำจุนธุรกิจขนาดใหญ่ใช้อำนาจไปในทิศทางที่ขัดต่อผลประโยชน์ของแรงงานเนื่องจากแรงงานและผู้บริโกลไม่มีอำนาจต่อรอง เกิดช่องว่างการกระจายรายได้คนมีอำนาจทางเศรษฐกิจเหล่านี้จึงสะสมทุนมากขึ้นมุ่งแสวงหากำไรสูงสุด โดยการขูดรีดส่วนเกินจากแรงงานในการสะสมทุนทำให้โอกาสของคนพื้นฐานระดับรากหญ้าถูกจำกัดให้ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ ก่อเกิดความยากจนของมวลชนให้ดำรงอยู่ต่อไปอีกยาวนาน (แล ดิลกวิทย์รัตน์, 2549)

การเปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจอุตสาหกรรมในระบบทุนนิยมนำไปสู่การเพิ่มจำนวนคนชั้นกลางมีบทบาทสำคัญต่อการปฏิรูปการเมืองเพื่อลดผลลบของปัญหา “ธุรกิจการเมือง” อุตสาหกรรมได้นำไปสู่ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมก่อนเป็นความขัดแย้งระหว่างนักธุรกิจและข้าราชการเมืองกับชาวชนบทในประเด็นเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผลกระทบที่ร้ายแรงแก่สังคมชุมชนและสังคมโลก

โครงสร้างเศรษฐกิจสังคม การเมืองในช่วงก่อน พ.ศ. 2398 ในยุคสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา เศรษฐกิจของประเทศและวิถีชีวิตมีการปรับเปลี่ยนไปในแบบตะวันตก วิถีชีวิตดั้งเดิมเป็นแบบเรียบง่ายการผลิตเพื่อการค้ายังไม่มีแนวทางชัดเจน การผลิตในการเกษตรกรรมใช้วิธีพึ่งพาธรรมชาติอย่างเต็มที่ จากการเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อยังชีพและส่งส่วยให้รัฐ

เป็นการผลิตเพื่อการค้าและเพื่อส่งออกประเทศไทยก้าวสู่ระบบเปิด (open economy) ระบบทุนนิยมแพร่อิทธิพลเข้าสู่ประเทศไทยการเป็นอยู่แบบพอเพียงเปลี่ยนมาเป็นวิถีการบริโภค ในการเซ็นสัญญาเบาริ่งเป็นหนึ่งในตัวแปรที่กำหนดพลวัตประเทศไทยในด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม ในระบอบแนวคิดแบบเศรษฐศาสตร์ กระแสหลักมีวิธีการเร่งผลิตเพื่อขายให้ได้กำไร คือ การขยายพื้นที่เพื่อการผลิตให้ทันกับความต้องการการบริโภคนำไปสู่การแข่งขันที่แย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อโครงสร้างวิธีการผลิตเปลี่ยนไปความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมีความขัดแย้งในเรื่องที่ดินทำกินเกิดเจ้าที่ดิน (Landlord) รายใหญ่ทำการช่วงชิงปัจจัยในการผลิตภายในชุมชนสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจขึ้นมา

ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองมีรัฐบาลที่มาจากเลือกตั้งหรือรัฐประหารเป็นผู้บริหารประเทศ เริ่มการพัฒนาชนบทตามแบบพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตามแนวทางตะวันตกด้วยงบประมาณการสนับสนุนจาก World Bank และ IMF (International Monetary Fund) แนวนโยบายที่เน้นบทบาทเอกชนและความสำคัญกับกลไกราคา การสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมโดยละเอียดเกษตรกรรมอื่น ๆ การตอบรับความเจริญทันสมัยโดยไม่คำนึงถึงพื้นฐานของสังคมชนบท ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมก่อให้เกิดปัญหาการบุกรุกจากความเจริญในการสร้างสาธารณูปโภคเข้าไปในท้องถิ่นและนโยบายการเพิ่มผลผลิตโดยวิธีการจัดหาแหล่งน้ำ ในการพัฒนาระบบชลประทานสร้างเขื่อนต่าง ๆ เพื่อกักเก็บน้ำในหลายพื้นที่กลับเป็นการทำลายธรรมชาติ เกิดภาวะน้ำท่วมนาข้าวของชาวบ้านและที่ดินจำนวนมากจมอยู่ใต้น้ำ ชุมชนต้องย้ายถิ่นมาสู่ที่ดอนทำให้ไม่สามารถทำการผลิตได้อีกต่อไป ชีวิตที่เคยหากินกับพืชพันธุ์ธรรมชาติต้องสูญสิ้น

ในการทำงานงบประมาณแผ่นดินการดำเนินการตามแนวทาง “การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน” เป็นไปอย่างลำบากด้วยปัญหาของความสับสนในด้านการพัฒนาของหน่วยราชการในชนบท การจะแปรเปลี่ยนวิธีการทำงานจากการบริหารศูนย์กลางของรัฐในระบบ Top-Down ให้มาเป็นระบบ Bottom – Up และการมีส่วนร่วมของประชาชนคนฐานรากอย่างจริงจัง แผนนโยบายที่กำหนดโดยนักวิชาการ ซึ่งมีได้เป็นผู้ผลิตโดยตรงแต่กลับสร้างอุปสรรค คือ ผู้ผลิตจริงไม่มีโอกาสเข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหาอุปสรรครวมทั้งปัญหาด้านสินค้าเกษตรภาคการผลิตของชนบท ซึ่งถูกทอดทิ้งเพราะเป็นการบริหารแบบแยกส่วนตามแผนและนโยบายของแต่ละกระทรวงที่เสนอแผนงานเข้ามาตามนโยบายของกระทรวง ทบวง กรมเป็นหลัก (กาญจนา แก้วเทพ, 2549)

ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นชาวบ้านตระหนักรู้ คือ แนวทางในการแสวงหาทางเลือกอื่น เพื่อความอยู่รอดของชุมชนและครอบครัว เศรษฐกิจชุมชนมีพลังของตนเองมีทางเลือกในการใช้ ภูมิปัญญา โดยอาศัยการพึ่งพาตนเองหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นทางเลือกของชุมชน

นอกจากนั้น การพัฒนาที่ผ่านมามีผลกระทบกับความสัมพันธ์ของสังคมโดยรวม กล่าวคือ จากที่สภาพสังคมชนบทดั้งเดิมเป็นวิถีชีวิตในภาคเกษตรกรรมมีความสัมพันธ์ผูกพันกันด้วย วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามมีความเป็นสังคมเครือญาติและช่วยเหลือเกื้อกูลกันเมื่อวิถีชีวิตดังกล่าว ถูกทำลาย โดยผลของการพัฒนาเพื่อมุ่งเน้นการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมสังคมในอดีตที่เคยอิสระ พึ่งตนเองได้แปรเปลี่ยนมาเป็นชุมชนพึ่งพา การดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจพึ่งพาเทคโนโลยีและราคา ตลาดโลกพึ่งพาพ่อค้าคนกลางและนายทุนเงินกู้ทั้งในและต่างประเทศ ดังนั้นเมื่อเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ ตกต่ำอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. 2540 ประสบปัญหาต่าง ๆ จึงทวีความรุนแรงมากขึ้น เช่น เกิดปัญหา การว่างงานปัญหาสุขภาพเสียดัด ปัญหาโสเภณี ปัญหาความยากจน ปัญหาโรคติดต่อร้ายแรง (เช่น โรค เอชส์) และปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมเป็นต้น ซึ่งกระจายไปทั่วภูมิภาคทำให้ภาครัฐต้องออกมา กำหนดนโยบายการพัฒนาที่มุ่งกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่นและมุ่งให้ชุมชนเข้มแข็งสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย พิจารณาเห็นว่าวิธีการหนึ่งที่จะแก้ปัญหา ดังกล่าวได้ คือ การทำให้คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันเสริมสร้างอาชีพเน้นรายได้ให้แก่ตนเองมากขึ้นและมีลักษณะมั่นคงยั่งยืนด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง กำหนดนโยบายชุมชนทำ กิจกรรมร่วมกันใช้ทรัพยากรที่ผลิตได้หรือเท่าที่มีอยู่ในพื้นที่หากมีเหลือก็สามารถจำหน่ายในรูปแบบ ของชุมชนหรือเครือข่ายของธุรกิจชุมชน ภายใต้แนวคิด “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมประโยชน์” (สุริยะ หินเมืองเก่า, 2550)

การดำเนินการพัฒนาตามรูปแบบและแนวความคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ถือได้ว่าเป็นการอุดหนุนว่างของการพัฒนาที่รัฐยังเข้าไปไม่ถึงและบางส่วนยังมิได้เริ่มดำเนินการจะ ด้วยเหตุผลประการใดก็ตาม เป็นการเสริมและสนับสนุนการดำเนินการของรัฐโดยหลีกเลี่ยงมิให้ เป็นการซ้ำซ้อนกันการดำเนินการทุกโครงการจะมีลักษณะที่สำคัญ คือ รวดเร็ว ประหยัด ถึงมือ ประชาชนผู้ที่กำลังต้องการความช่วยเหลืออย่างแท้จริง หลักและวิธีคิดต้องเรียบง่ายไม่ยุ่งยาก

สลับซับซ้อนมีเทคนิคหรือวิชาการมากเกินไปจนเกินไป ดังที่ทรงใช้คำว่า “Simplify” หรือ “Simplicity” เพื่อที่ประชาชนจะนำไปปฏิบัติตามได้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นโครงการขนาดเล็กถึงขนาดกลาง และที่สำคัญที่สุดก็คือ โครงการนั้นๆ สามารถแก้ไขปัญหาและก่อประโยชน์ได้จริง ตลอดจนต้องมุ่งไปสู่วิถีแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainability) อย่างเป็นองค์รวมอีกด้วย

ดังกล่าวแล้วในเบื้องต้นว่า ปรัชญา แนวคิด และทฤษฎีอันเป็นพื้นฐานของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการมากกว่า 5 ทศวรรษและนับจำนวนโครงการได้ประมาณ 3,000 โครงการนั้นเกือบทั้งหมดมุ่งเน้นไปที่ความ “พออยู่ พอกิน” และควมมีชีวิตที่สมถะพอเพียงในทุกมิติของชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเป็นเบื้องแรกและได้ทรงดำเนินการมานานต่อเนื่องกัน โดยมีได้สะกดหุคดลงเรียกได้ว่าเป็นการจุดประกายความคิดในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องและทรงกระทำให้เห็นเป็นตัวอย่างมาโดยตลอดนานนับหลายสิบปีก่อนที่นักเศรษฐศาสตร์ นักวางแผนและนักวิชาการด้านต่างๆ จะถูกคิดหันกลับมาพิจารณาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) กันอย่างจริงจังและเริ่มคล้อยตามแนวความคิดอันเป็นแนวพระราชดำริที่ได้พระราชทานไว้ภายหลังจากการพัฒนาประเทศตามแนวเศรษฐกิจกระแสหลัก (Main Stream Economy) ซึ่งเป็นระบบทุนนิยมข้ามชาติอย่างสุดขั้วเริ่มต้นแบบพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (2504) เป็นต้นมา เมื่อประเทศประสบกับภาวะเศรษฐกิจ ฟองสบู่แตก ความวิกฤตและหายนะมาสู่ประเทศชาติครั้งสำคัญที่สุดครั้งหนึ่ง เกิดวิกฤตทั่วโลกในปี 2540 มาจนถึงปัจจุบันรัฐบาลได้ยอมรับถึงปัญหาการพัฒนา ซึ่งผิดพลาดในหลายประเด็นหลักจำเป็นต้องเปลี่ยนทิศทางใหม่

ปรัชญาแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาประเทศในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกโครงการ ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การสร้างควม “พอกิน” ความ “พอเพียง” และ “พอดี” นั้นนับว่าสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในเรื่อง “มัชฌิมาปฏิปทา” ในระดับจริยธรรมทั้งสิ้นให้เดินทางสายกลาง รู้จักเพียงพอในการบริโภคและการใช้ชีวิต ลด ละ เลิก ความโลภ อวดมั่งมีและวัฒนธรรมการบริโภคตามกระแสบริโภคนิยมที่ฟุ้งเฟ้อ ไร้สาระและไม่รู้จักเพียงพอทรงเน้นเสมอถึงเรื่อง การมัชฌิมา อุดม ควควบคุมไปกับการสร้างความมั่นคงและเกื้อกูลกัน ในชุมชนพร้อม ๆ กับการสร้างความมั่นคงและมีธรรมในจิตใจไม่เอาจัด เอาเปรียบ รู้จักการเสียสละและ “การให้” ขณะเดียวกันก็ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันตลอดจนไม่เป็นการเบียดเบียนและทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

หากวิเคราะห์จากสาระสำคัญและบริบทโดยรวมของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าความ “พออยู่ – พอกิน” กับ “ความพอเพียงและความพอดีแต่มีการตีความกันเพียงมีข้าวอยู่ในยุ้งฉาง ผักและปลาอยู่ในไร่นาเพียงพอสำหรับบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ความเป็นจริงแล้ว “ความพอเพียง” นั้น กินความหมายกว้างขวางลุ่มลึกลงไปในมิติของชีวิตผู้คนรอบด้านทั้งมิติทางด้านสังคม วัฒนธรรมและภูมิศาสตร์อีกด้วย เช่น ความพอเพียงทางด้านจิตใจ ซึ่งผูกพันสอดคล้องไปถึงหลักพุทธธรรม พุทธปรัชญาและแนวคิดในการดำรงชีวิตของผู้คนชุมชนและสังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมชาวพุทธในภาพรวมแนวทางในการคิดแก้ไขปัญหาของชาติ โดยที่ทรงวางหลักการเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมานานนับหลายสิบปีก่อนที่จะมีการพูดถึงเรื่องนี้กันมากในระยะหลังและทรงมั่นคงกับการดำเนินงานและทรงงานเพื่อให้พสกนิกรมีความ “พออยู่ – พอกิน” และมีชีวิตอยู่ในทางสายกลางตลอดมา

การศึกษาชุมชนวัดไร่จิงและชุมชนวัดคอนหวายพื้นที่ในชุมชนมีความอยู่รอดตามสภาพวิถีชีวิตของชุมชนท่ามกลางกระแสทุนนิยมที่เข้ามารุกคืบจนก่อปัญหาเหตุใดการพัฒนาคนท้องถิ่น เช่นคนในภาคอีสาน แต่ชุมชนในวัดไร่จิงและชุมชนวัดคอนหวายมีการปะทะประสานอยู่ทับซ้อนกันได้ได้อย่างสมดุลนอกจากไม่มีชาวบ้านละทิ้งถิ่นแต่ประชากรยังคงเพิ่มขยายมากขึ้นชุมชนก็ยังคงอยู่ได้ถึงแม้จะมีอุปสรรคในปัญหาการถูกแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติก็ตาม การผลิตในด้านที่คืน น้ำและแรงงานพลังในด้านความสามารถในการดำเนินวิถีการผลิตในเศรษฐกิจชุมชนยังยืนอยู่ได้ท่ามกลางระบบเศรษฐกิจทุนที่ถูกันานไปด้วยกัน มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในระบบการผ่อนแรงเป็นเศรษฐกิจถูกันานที่สามารถผสมผสานดำรงอยู่ได้มั่นคง

การศึกษาพื้นที่ชุมชนในเรื่องพึ่งตนเองชุมชนวัดไร่จิงและชุมชนวัดคอนหวายจากประวัติศาสตร์มีมาประมาณ 200 ปี ปัจจุบันชุมชนทั้งสองตั้งอยู่ที่ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม อยู่ห่างจากสนามหลวง ซึ่งเป็นใจกลางของกรุงเทพมหานคร ประมาณ 30 กิโลเมตร ชุมชนทั้งสองตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนมีระยะทางห่างกันประมาณ 5 กิโลเมตรเป็นชุมชนริมฝั่งน้ำที่มีลักษณะการก่อตัวคล้าย ๆ กับการเกิดชุมชนริมฝั่งแม่น้ำนครชัยศรี โดยทั่วไปคือมักเกิดขึ้นบริเวณจุดเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำนครชัยศรีกับปากคลองสำคัญ ๆ บริเวณดังกล่าวมักเป็นชุมชนที่มีบ้านเรือนหนาแน่นมีวัดสำคัญเป็นย่านตลาดและศูนย์กลางคมนาคม ซึ่งย่านตลาดเป็นแหล่งที่ประชาชนที่อยู่อาศัยตามลำคลองต่าง ๆ ได้นำผลิตผลทางการเกษตรมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน ดังนั้น ตลอดสายแม่น้ำนครชัยศรีที่มีคลองหลักเชื่อมต่อกับแม่น้ำ 26 สาย จึงมีย่านตลาดริมฝั่งแม่น้ำถึง 14 แห่งและมีวัดตั้งเรียงรายอยู่ริมแม่น้ำถึง 40 วัด (ชมรมรักแม่น้ำท่าจีน, 2542)

อย่างไรก็ตาม แม้ชุมชนทั้งสองแห่งได้รับความนิยมาจากประชาชนคนต่างถิ่นทัดเทียมกัน แต่วัตถุประสงค์ในการมาเยือนสถานที่ทั้งสองกลับมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ชุมชนวัดไร่จึงมีชื่อเสียงเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดาวเรืองการจัดงานประจำปีแต่ละปีมีชาวพุทธจากทั่วสารทิศมาร่วมงานนับล้านคนทำให้เป็นงานใหญ่และมีชื่อเสียงระดับประเทศ ซึ่งความมีชื่อเสียงของวัดไร่จึงดังกล่าวทำให้ชุมชนที่อยู่รอบวัดได้มีโอกาสทำมาค้าขาย ตั้งแต่การค้าขายผลิตผลทางการเกษตร อุปกรณ์การก่อสร้าง ไม้ไผ่ ไม้ดอกและไม้ผล ตลอดจนการทำร้านอาหารด้วยเหตุนี้จึงเกิดผู้ประกอบการรายย่อยเพิ่มจำนวนและดำรงอยู่ได้ด้วยปัจจัยการผลิตบริเวณชุมชนใกล้เคียง

ส่วนชุมชนวัดคอนหาวยนั้นได้เกิดเป็นตลาดขึ้นที่ข้างวัดคงการามคอนหาวยเป็นตลาดเก่าแก่ตั้งแต่อดีต สมัยรัชกาลที่ 4 ยุคการขุดคลองขนาบการผลิต 2397 เนื่องจากเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งหลักมีเรือวิ่งจากสุพรรณบุรีผ่านมาประจำทุกวันนี้ จึงเป็นสถานีขนถ่ายสินค้าที่สำคัญในสมัยนั้น และในปัจจุบันยังมีร่องรอยแห่งความเจริญให้เห็นได้จากที่มีโกดังสินค้าร้านริมฝั่งแม่น้ำนครชัยศรี (นฤกุล ชมภูนิช) วิถีชีวิตของชาวบ้านอยู่กันเรียบง่าย มีการคมนาคมด้วยเรือพาย อาชีพทำสวนส้มโอ สวนหมากและสวนมะพร้าวตามริมฝั่งลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีบรรยากาศของชาวสวนและวิถีชีวิตอันเรียบง่ายนี้เป็นสิ่งที่ประทับใจแก่ผู้มาเยือนเป็นอย่างยิ่ง ลักษณะเด่นของชุมชนตลาดริมน้ำคอนหาวยคือ เป็นตลาดที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำนครชัยศรี บรรยากาศริมฝั่งน้ำมีการปลูกผักบุ้ง ผักกะเฉดและมีเสาหลักไม้ปักไว้ขยงขยับปลาและราวเบ็ดวางเป็นระยะ ๆ ยังคงสภาพความเป็นธรรมชาติของริมแม่น้ำมีทั้งของฝากและการผลิตขนมแบบไทย ๆ ที่ผลิตสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น ทองหยิบ ทองหยอด ฟอยทอง ขนมตาล ขนมทองเอก ขนมซ่ม่วง ขนมจ่ามงกุฎและขนมตาล ซึ่งผู้ที่มาเยือนสามารถเลือกซื้อได้ตามความพอใจพร้อมทั้งยังมีอาหารจีนแบบโบราณ โดยฝีมือการปรุงแต่งที่สืบเชื้อสายในการทำอาหารชั้นดีจากภูมิปัญญาชาวจีนที่มาตั้งถิ่นฐานสืบเนื่องมาจากอดีต เช่น ขนมเปี๊ยะ ก้วยจี่บ ขนมจีนแบบหมักและแบบสด ปลาตะเพียนต้มเค็ม เป็ดพะโล้ ฯลฯ นอกจากตลาดริมน้ำคอนหาวยจะเป็นสถานที่ขายอาหารคาว หวาน ที่มีรสชาติอร่อยแล้วยังเป็นสถานที่ขายสินค้าเครื่องใช้การเกษตรและสิ่งจำเป็นอื่น ๆ ที่อยู่ในตำบลบางกระทึกและตำบลใกล้เคียง จึงทำให้ผู้ที่มาเที่ยวชมได้เลือกซื้อผักและผลไม้ที่ใหม่สด สะอาดและราคาข่อมเยา อีกทั้งยังมีผักผลไม้ที่ปลอดภัยจากสารพิษ อนึ่ง พระอธิการประวัติปวศุติโก อดีตเจ้าอาวาสวัดคอนหาวยได้ส่งเสริมให้เกษตรกรในชุมชนคอนหาวยและข้างเคียงสามารถนำผลผลิตจากสวนมาขายที่บริเวณวัด โดยทางวัดได้จัดสถานที่ให้อย่างเป็นทางการ ควบคู่ไปกับที่ได้จัดสถานที่สำหรับพักผ่อนสูดอากาศบริสุทธิ์ริมฝั่งแม่น้ำ เช่น มีแพปลาซึ่งมีปลาอาศัยอยู่นับ

หมื่น ๆ ตัวมีเรือพานักท่องเที่ยวล่องเรือชมวิวทิวทัศน์และธรรมชาติตามลำน้ำนครชัยศรี ด้วยเหตุนี้ วัดคอนทวายจึงเป็นสถานที่ที่มีผู้คนเข้ามาพักผ่อนและชมธรรมชาติเป็นจำนวนมาก

ท่ามกลางบริบทใหม่ผลจากการเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจของชาติ ทำให้คนตกงานกลับบ้านคืนถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิมร่วมทำการค้ากับครอบครัวด้วยปัจจัยการผลิตที่มีอยู่มาประกอบการค้า โดยพึ่งพาแรงงานของตนเองและครอบครัว การผลิตเพื่อเลี้ยงตนให้คงอยู่ได้ในชุมชนแห่งนี้การขยายเพิ่มขึ้น ส่วนผลกระทบซึ่งมีมากมายจากการขยายเส้นทางคมนาคมและการขยายเขตอุตสาหกรรมนั้นไม่สามารถทำให้ชุมชนทั้งสองแห่งสูญเสียความเป็นชุมชนไปได้แต่อย่างใด หากแต่ผลจากวิกฤตดังกล่าวกลับช่วยสร้างโอกาสขึ้นในชุมชนแห่งนี้ คือ การสร้างเงื่อนไขให้เกิดการรวมตัวเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกันอย่างเข้มแข็ง อาทิ การก่อตั้ง “ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน” เพื่อรวมพลังกันรักษาสิ่งแวดล้อมและต่อต้านมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยของเสียลงสู่แม่น้ำ รวมไปถึงต่อต้านการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำเพื่อนำประโยชน์ไปผลิตน้ำประปาในกรุงเทพฯ

ในวิทยานิพนธ์หัวข้อดังกล่าวนี้เป็นการสืบค้นวิธีการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนมีส่วนร่วมคิดร่วมทำของชาวบ้านเพื่อปกป้องผลประโยชน์และสิทธิของชุมชนในการปกป้องการเข้ามาครอบงำผลประโยชน์ (Take Over) ของทุนจากภายนอกชุมชนที่มีกำลังทรัพย์มากกว่า ท่ามกลางกระแสที่รัฐบาลมุ่งเน้นขยายเศรษฐกิจในรูปแบบของการร่วมทุนต่างชาติ การลงทุนในเมกะโปรเจกต์สิ่งเหล่านี้คือ สภาพปัญหาที่ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ให้ทราบความเจริญรุ่งเรืองก่อนยุครัตนโกสินทร์ผ่านกระแสการพัฒนาและวิกฤตเศรษฐกิจเข้าสู่ยุคปัจจุบัน ชุมชนทั้งสองแห่งมีการพัฒนาการและการดำรงอยู่ของวิถีชุมชนรวมไปถึงการรักษาการดำเนินธุรกิจชุมชนแบบยั่งยืน เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรและท่ามกลางการบริโภคนิยมภายใต้ระบบทุนนิยมการรักษาระดับการดำเนินธุรกิจแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างมีศักยภาพทั้งสองแห่งนั้นมีลักษณะเฉพาะของชุมชนวัดไร่ขิงและชุมชนวัดคอนทวาย

1.2 กรอบความคิด

การศึกษาความสามารถการดำเนินธุรกิจชุมชนเศรษฐกิจพึ่งตนเอง กรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนวัดไร่ขิงและชุมชนวัดคอนทวาย โดยใช้กรอบความคิดทฤษฎีสองระบบตามแนวคิดของฉัตรทิพย์ นาถสุภาประกอบด้วยแนวคิดธุรกิจชุมชนของฉัตรทิพย์ เศรษฐประเสริฐ ในการประกอบธุรกิจชุมชน หนึ่งครัวเรือน สองวิถีการผลิต

1.3 วัตถุประสงค์

1.3.1 เพื่อศึกษา การดำรงวิถีชีวิตชุมชน บริเวณชุมชนวัดไร่จิงกับชุมชนวัดคอนหวาย

1.3.2 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินธุรกิจของชุมชนวัดไร่จิงกับชุมชนวัดคอนหวาย

ท่ามกลางกระแสทุนนิยม

1.3.3 เพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะในการดำเนินธุรกิจภายในของชุมชนวัดไร่จิงกับชุมชนวัดคอนหวาย

1.4 ขอบเขตการศึกษาตลาดริมน้ำวัดคอนหวาย ศึกษาเฉพาะบริเวณเขต

1.4.1 ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่บริเวณวัดคงคารามคอนหวาย หมู่ 5 ตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ศึกษาบริเวณชุมชนวัดคอนหวาย ซึ่งเป็นตลาดนัดชุมชน โดยเนื้อที่ทั้งหมดมี 9 ไร่ 3 งาน 60 ตารางวา และมี 4 เขต ดังนี้

เขต 1 พื้นที่บริเวณวัดคอนหวาย เป็นแหล่งขายพืชผักผลไม้และนมัสการและทำบุญ

เขต 2 พื้นที่บริเวณสนามโรงเรียน เป็นแหล่งการขายอาหารและเป็นลานตลาดนัด

ในวันเสาร์-อาทิตย์ มีแพอาหารของคนในท้องถิ่น

เขต 3 พื้นที่ชุมชนตลาดเก่ามีอาหารและวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิม ประกอบการค้ารายย่อย

เขต 4 พื้นที่ศาลเจ้า เจ้าเซ่งเนี่ยเป็นเขตขายอาหาร ผัก-ผลไม้ของเอกชน โดยจะ

ศึกษาวิจัยเฉพาะเขต 1 3 และ 4 ซึ่งเป็นชุมชนตลาดเก่าอาศัยมาแต่ดั้งเดิม

ส่วนชุมชนตลาดน้ำวัดไร่จิง มีเขตพื้นที่วัดมงคลจินดาราม (ไร่จิง) หมู่ที่ 2 ตำบลไร่จิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เดิมมีเนื้อที่ประมาณ 86 ไร่เศษ ในปัจจุบันมี 480 ไร่ และมี 4 เขต ดังนี้

เขต 1 บริเวณโรงเรียนประถม และโรงเรียนมัธยม

เขต 2 บริเวณโรงพยาบาลเมตตาประชารักษ์

เขต 3 สำนักงานบริหารส่วนตำบล

เขต 4 สถาบันผู้บริหาร

เขต 5 ที่ทำการมูลนิธิ บริเวณลานวัด แผลพาน้ำวัด โดยจะศึกษาวิจัยเฉพาะบริเวณลานวัดโบสถ์ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป, ลานวัด และแผลพาน้ำ ในเขตที่ 5 ซึ่งเป็นชุมชนตลาดวัดไร่จิง

1.4.2 ขอบเขตเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลสำเร็จการเติบโตของธุรกิจชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการเปรียบเทียบถึงผลสำเร็จในการดำรงวิถีชุมชนและการดำเนินธุรกิจแบบเศรษฐกิจชุมชนและลักษณะเฉพาะในการดำเนินธุรกิจแบบเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนวัดไร่จิงและชุมชนวัดคอนหาวย

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1.5.1 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วยข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ ในส่วนของข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ใช้การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสอบถามและการสังเกต (Observation) เพื่อประมวลข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินวิถีชีวิตและนำแนวทางความสำเร็จไปปรับใช้ โดยส่วนข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ใช้การค้นคว้าจากหนังสือและตำราทางวิชาการบทความหรือเอกสารสิ่งพิมพ์ งานวิจัยและเอกสารราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาประมวลในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวิถีการดำรงชีวิตของเครือข่ายชุมชน

1.5.2 กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการศึกษา

การศึกษาการดำเนินธุรกิจชุมชน อาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎีสองระบบตามแนวคิดของฉัตรทิพย์ นาถสุภาประกอบกับการประยุกต์ใช้แนวคิดธุรกิจชุมชนของณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ

กรอบแนวคิดทฤษฎีสองระบบ

ในหนังสือ “จากประวัติศาสตร์ สู่วิถีสองระบบ” ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2545 : 32-37) กล่าวถึงความไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีทวิภาค Dualism หรือที่ต่อมารังสรรค์ ชนะพรพันธุ์ แปลว่า “เศรษฐกิจทวิลักษณ์” ของโบเค (J.H. Boeke) นักเศรษฐศาสตร์ชาวดัตช์ที่เสนอว่า ในประเทศกำลังพัฒนา มีเศรษฐกิจสองภาค คือ เศรษฐกิจทุนนิยมของเมืองแม่เจ้าอาณานิคมกับเศรษฐกิจพื้นเมืองชนบท และเป็นการยากที่จะทำให้สภาพทวิลักษณ์นี้หมดไป คือ ยากที่จะพัฒนาให้ทั้งประเทศเจริญกลายเป็นระบบหนึ่งเดียว ฉัตรทิพย์ ให้ความสำคัญในบทความ “Dualistic Economics” ในสมัยฉัตรทิพย์ นาถสุภาเข้ารับตำแหน่งศาสตราจารย์เศรษฐศาสตร์เขตร้อน-อาณานิคม ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น เศรษฐศาสตร์ตะวันออก (Eastern Economics) ที่มหาวิทยาลัยไลเดน (Leiden) และหนังสือ The Interest

of the Voiceless Far East(1947) แล้วทำการสรุปทฤษฎี Dualistic Economics โดยเรียกว่า “ทฤษฎีเศรษฐกิจสองระบบ” การผลิตในครัวเรือนเพื่อการยังชีพ เมื่อมีส่วนเกินก็สามารถนำไปขาย การประกอบการค้าในชุมชนสามารถดำรงเป็นเครือข่ายและอยู่คู่ขนานกันระหว่างเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจทุนนิยม

การศึกษาเศรษฐกิจสองระบบ เป็นวิธีศึกษาการติดต่อการปะทะปะสานระหว่างระบบเศรษฐกิจชุมชนกับระบบทุน เนื่องด้วยเศรษฐกิจชุมชนมีประวัติความเป็นมาของตนเองเป็นเศรษฐกิจทั้งเขตและประเทศ มิใช่เฉพาะท้องถิ่นแต่เชื่อมโยงกันด้วยกลไกทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ลักษณะความเป็นสองระบบครอบคลุมทั่วประเทศเพราะทั้งสองระบบยังอยู่ในเวลาและสถานที่เดียวกัน การอยู่คู่ขนานกันของสองระบบทำให้มีความจำเป็นในการศึกษาการปะทะกันของระบบทุนกับระบบธุรกิจชุมชน

1.5.3 วิธีวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงาน

ในการศึกษาครั้งนี้ จะวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอรายงานในลักษณะการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) และการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) เป็นหลัก โดยนำข้อมูลเชิงปริมาณมารวมวิเคราะห์ประกอบด้วยในบางประเด็น

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ทราบความแตกต่างพัฒนาการและการดำรงวิถีชุมชนบริเวณชุมชนวัดไร่จิงกับชุมชนวัดคอนฮวย

1.6.2 ทราบถึงลักษณะการดำเนินธุรกิจของชุมชนวัดไร่จิงกับชุมชนวัดคอนฮวยท่ามกลางกระแสทุนนิยม

1.6.3 ทราบถึงลักษณะเฉพาะในการดำเนินธุรกิจของชุมชนวัดไร่จิงกับชุมชนวัดคอนฮวย

1.7 นิยามศัพท์

1.7.1. ธุรกิจชุมชน

ในที่นี้หมายถึง กิจกรรมที่บุคคลหรือองค์กรในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจกรรมดำเนินงานบางส่วนหรือทั้งหมด โดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานมีการเรียนรู้และการจัดการ

ร่วมกันเพื่อดำเนินการในกิจกรรมการผลิต การแปรรูป การค้าและการบริการพัฒนาธุรกิจของชุมชน ได้อย่างสอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เพื่อจะนำไปสู่ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและการพัฒนาที่ยั่งยืน (ณรงค์ เพ็ชร ประเสริฐกับปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2542)

1.7.2. เศรษฐกิจชุมชน

เป็นระบบเศรษฐกิจ สังคมในระบบหนึ่งในตนเองมีเป้าหมายที่ตนเองมุ่งให้ครอบครัวพอเพียงในการดำรงชีพอยู่ได้การผลิต โดยใช้แรงงานสมาชิกครอบครัวเป็นหลักระดมทุนในท้องถิ่นสร้างผลิตภัณฑ์แปรรูปลดการพึ่งพิงรัฐและทุนเชื่อมโยงระบบญาติมิตรให้เครือข่ายชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดสรรทรัพยากรปัจจัยการผลิต เป็นระบบฝังตัวอยู่ในพื้นที่สายญาติมิตร บนวิถีชีวิตเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านถูกกำหนดจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติของภูมิศาสตร์แห่งท้องถิ่นมีความสัมพันธ์การผูกพันภายในสูง เพราะเกี่ยวข้องเป็นญาติทางสายโลหิตของสมาชิกในชุมชนสังคมวัฒนธรรมซึ่งมีอยู่ในชุมชน

1.7.3. วัฒนธรรมชุมชน

เป็นความเชื่อในธรรมชาติและบรรพบุรุษให้ความสำคัญของสังคมแก่การทำมาหากินในสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวเป็นพื้นฐานของสังคมไทยคือวัฒนธรรมชุมชน มีลักษณะโบราณมีความเป็นชุมชนเข้มข้นระบบเศรษฐกิจสังคมที่ครอบงำข้างบนจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรวัฒนธรรมไทยคงมีลักษณะ รักอิสระ มีน้ำใจ ไม่ชอบการใช้อำนาจ บังคับกดขี่ วัฒนธรรมไทยมีน้ำใจช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ คือ เป็นพี่เป็นน้องอยู่ร่วมกันปกครองตนเองในระบบสภาผู้เฒ่าเป็นการปกครองตัวเองเป็นอุดมคติของชาวบ้าน แต่ละชนชาติดำรงร่วมกันอยู่ในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมีความอาหารซึ่งกันและกันในภาคใต้มีหมู่บ้านอนาธิปไตย มีตลาดนัดซึ่งเป็นตลาดน้ำใจแบ่งปันแรงงานในภาคเหนือ มีศาลผี เก้าผี สภาผู้เฒ่าของเหมืองฝาย ระบบครุบา ในภาคอีสานมีผีปู่ตาบายและระบบผูกเสี่ยว เป็นต้น ในภาคกลางมีวัฒนธรรมการลงแขกเกี่ยวข้าวและประเพณีทอดกฐินทางน้ำทุกภาคจึงมีเขตภาษาและวัฒนธรรมของชนชาติที่มีมาและปฏิบัติซ้ำ ๆ จนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนนั้น (พรพิไล เลิศวิชา, 2536)

1.7.4. ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ประเวศ วะสี (2545) ให้ความหมายของภูมิปัญญาและความรู้ของคนในชุมชน คือ วิธีสั่งสมมาจากขบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองค่อย ๆ พัฒนาปรับเปลี่ยนวิธีและใช้สืบทอดเป็นผลสำเร็จ กลายเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น วิธีการนวดของแพทย์แผนโบราณการดูพระจันทร์ เรื่องน้ำขึ้นน้ำลง การทำระหัดวิดน้ำเข้านาความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ในการนำมาผลิตเครื่องใช้ในเครื่องเรือน กระบวย ดักน้ำและสมุนไพรไทยในการรักษาโรคต่าง ๆ เป็นต้น วิธีการสั่งสมประสบการณ์ทำงานสืบทอดมา โดยมีกรรมวิธีผลิตจากแรงงานของตนเองและอาศัยปัจจัยการผลิต ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติภายในท้องถิ่นเกิดการเรียนรู้และสืบทอดกันมาจนกลายเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน